

Divulgació de la ciència

Els nostres inicis (II)

Els àlbums, les primitives enciclopèdies i la TV

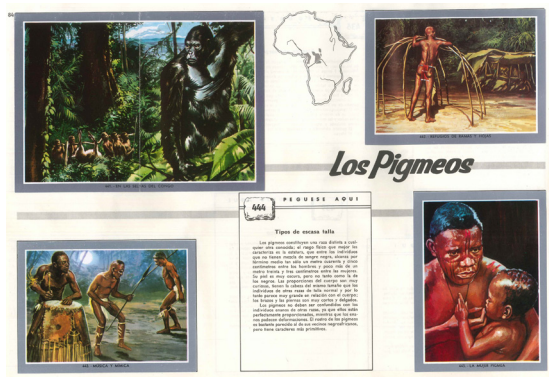
Daniel Climent

Professor de Ciències

En el capítol anterior vam reflexionar sobre la influència que la incipient divulgació científica de les dècades del 50-70 del segle XX va tindre sobre la gènesi de vocacions científiques en els joves d'aquella generació. I ho vam fer a partir de records referits a novel·les d'aventures i a biografies de científics. En aquell conat divulgatiu també van participar altres mitjans que, a l'igual que el cine, permetien accedir a un món intel·lectualment més suggeridor que la imposada mediocritat de la llarga nit del franquisme. I entre eixos mitjans, en destacarem els àlbums, les primitives enciclopèdies i els primers programes televisius de divulgació científica.

Els àlbums

Els àlbums de cromos estaven dissenyats per incitar a comprar cromos que s'havien d'enganxar a les quadrícules corresponents, que anaven enriquides amb textos explicatius.

Les temàtiques d'aquells àlbums eren múltiples (banderes, monedes, futbolistes...), i a menys, un va tractar temes científics: *Vida y color*, un dels àlbums més reeixits, fins al punt que en van fer tres, d'àlbums concatenats, i en conjunt venien a ser una mena de mostrar d'història natural, anatomia humana i antropologia, de gran qualitat gràfica i en què cada crom havia d'enganxar-se només per la part superior i permetre així accedir al text que hi havia a sota.

Els àlbums enciclopèdia

També hi havia àlbums que podien considerar-se una mena de «llibres de text» alternatius, com molts dels editats per Nestlé des de la dècada de 1940 i que han sigut analitzats en el llibre *Ciencia y color en los álbumes de Nestlé*.

Pel que fa a les ciències, en destacaríem la trilogia *Las maravillas del mundo* (1932-1941), que no vaig arribar a conèixer.

Aquella trilogia seria continuada pels tres àlbums de *Las maravillas del Universo* (1955-1958), que van romandre a disposició del públic aproximadament una dècada.

Eren uns llibres en què els capítols, de temàtiques diverses, contenien requadres buits destinats a ser ocupats amb els cromos que acompanyaven les «xocolatines», eixes llepolies laminars de xocolata amb llet embolicades en paper «de plata» i que anaven dins d'una funda amb el color roig característic de la marca.

Educats com estàvem en la paciència que permet mantindre sense marcar les il·lusions, recorde amb fruïció la pausada dilució de la xocolatina en la llengua mentre les aromes ascendien a la pituitària nasal i la memòria comprovava amb continguda emoció si el cromograma aconseguit completava alguna de les caselles encara buides; cromos que, de tindre'ls repetits, podíem bescanviar en quioscos de premsa i altres llocs preestablerts. En el meu cas, i atés que aleshores jo vivia a l'eixample d'Alacant, ho podia fer directament a les oficines que l'empresa tenia al carrer d'Alemanya, molt a prop de casa; i entrar en aquella oficina, decorada amb els múltiples àlbums que l'empresa havia posat en circulació, em suposava una mena d'experiència mística, tot i que no religiosa. Sí, hi ha coses que romanen indelebles a la memòria.

El conjunt dels tres àlbums oferia una miscel·lània de temes culturals en què la ciència, tant la bàsica com l'aplicada, tenia un paper rellevant. Cada àlbum constava de vint-i-quatre capítols, cadascun escrit per un autor de primer nivell en la matèria, amb un enfocament divulgatiu i el suport d'onze cromos —deu de senzills i un de doble—, tots amb el revers engomat (una novetat en l'època) i un grafisme de qualitat.

Ara, en repassar la llista dels autors dels temes de ciències sorprén i meravella l'altíssim nivell del planter: l'astrònom **Edwin Hubble**, descobridor de l'expansió de l'univers, el fonament de la teoria cosmogònica del *big bang*; el comandant **Cousteau**, oceanògraf i cineasta submarí; **Jacqueline Cochran**, pionera de l'aviació nord-americana i la primera dona en superar en avió la barrera del so; i un llarg etcètera d'autors dignes d'admiració. Sense oblidar l'inventor de vehicles exploradors dels fons marins i les altures estratosfèriques **Auguste Piccard**, amb una imatge de savi despistat que serviria al dibuixant de còmics **Hergé** per a crear el personatge del professor Silvestre Tornassol de *Les aventures de Tintín*, un bon exemple de la introducció dels científics i de la ciència aplicada en l'imaginari

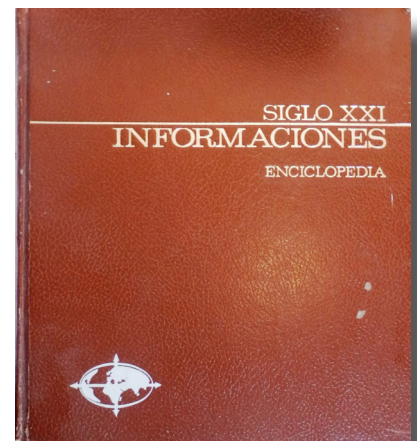
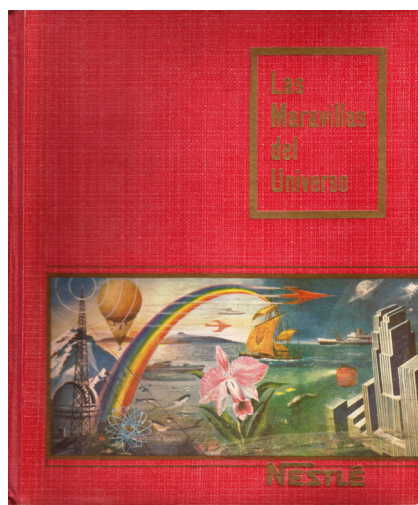
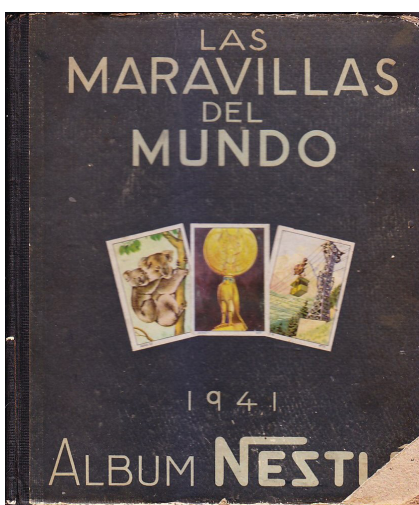

Auguste Piccard, a bord del seu batiscap.
Professor Tornassol, inventor.

cultural col·lectiu, tot i que fóra amb representacions estereotipades. No és d'estranyar que, en aquells llibres, tant els xiquets com molts pares interessats en participar en l'educació dels fills trobàrem una finestra per a accedir a un coneixement de les ciències que superava, intel·lectualment i emotivament, la major part dels llibres de text.

Així, i per posar-ne només uns exemples, mentre que en els programes oficials de «*Ciencias Naturales*» es donava com a vàlida la ja periclitada «teoria del geosinclinal», en un dels àlbums podíem albirar la potència explicativa de teoria coneguda com a «*Deriva de los continentes*», antecessora immediata de la tectònica de plaques; i si la botànica o l'anatomia humana dels llibres de text es basaven en descriure morfològicament els objectes d'estudi presentats subrepticiament com a «creacions divines» —o, almenys, sota postulats fixistes— en els àlbums se'ns oferien capítols dedicats a «*La química de las plantas*» o «*El ojo y su evolución*», en una època en què, p.ex., el concepte d'evolució estava exclòs, fàcticament prohibit, de la programació de l'assignatura.

El resultat era que molt sovint apreníem més a través d'aquells inicis de divulgació que dels programes oficials de ciències.

Sí, divulgació primitiva, potser, però amb quina capacitat d'animar a la curiositat, la fantasia... i moltes vocacions cap a les ciències!

Potser perquè en el fons percebíem que darrere de l'aventura de la ciència hi havia també una gran aventura humana.

Les preenciclopèdies

Si bé cadascun dels aficionats a les ciències tenim la particular ruta per la qual vam arribar a ser-ho, en el meu cas el primer contacte amb llibres «de ciències» no acadèmics va provindre de l'àmbit familiar; a partir d'algunes obres que el meu avi matern havia conservat a casa; el meu tata havia sigut un patró de barca i armador, de tarannà liberal i atent a la marxa del món, i els llibres els havia adquirit en època anterior a la guerra civil.

En els estius, que passàvem a sa casa del Campello (a pocs quilòmetres d'Alacant), el meu tata havia establert una mena de joc no declarat amb mi, sense que jo descobriera que n'era el subjecte pacient de la trama: ocultava llibres, la situació dels quals revel·lava a la meua àvia materna quan detectava que jo espiava les seues converses; aleshores, li recomanava en veu alta que tinguera cura que jo no trobara els llibres perquè «no eren bons per als xiquets». Assabentat de l'amagatall, jo aprofitava els moments en què em quedava a soles per localitzar-los (damunt un armari, o sota la roba de lit, etc.) i trobar un refugi per a poder llegir-los a la menor ocasió. A més d'aprendre, anys més tard, el valor didàctic de la prohibició de certs temes que interessa que estudien, vaig tindre la sort d'accedir als llibres que el meu tata em subministrava a través del parany que havia muntat, des de la versió novel·lada de *Romeo i Julieta* a obres de **Blasco Ibáñez**, **Jules Verne**; i, també, a llibres «de ciències» i de divulgació científica que em

van obrir els ulls a un món que pagava la pena conèixer. Va ser el cas d'alguns que encara conserve, com *Historia de un pedazo de carbón*, *Narraciones celestes*, i fins i tot *Elementos de Ciencias Fisico-Naturales*, amb una portada on apareixien lligades les ciències, les arts i la mitologia, lligam que tant m'ha agradat fer quan he hagut de divulgar.

Més endavant, l'any 1969, mentre cursava el preuniversitari (el *Preu*), el diari madrileny *Informaciones* va traure uns fascicles setmanals dedicats a la Ciència. La col·lecció de quadernets conformava una mena d'enciclopèdia, *Siglo XXI*, que mostrava un futur marcat pels avanços científics i tecnològics, és a dir, per la tècnica fonamentada en el coneixement científic.

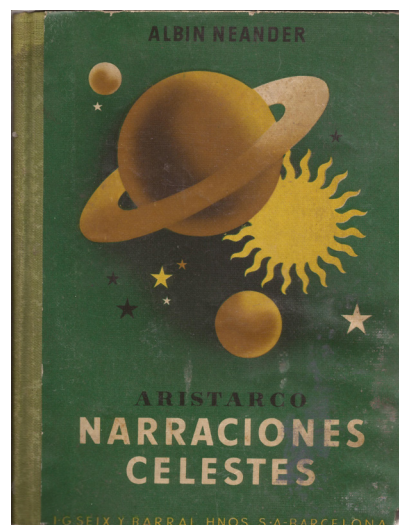
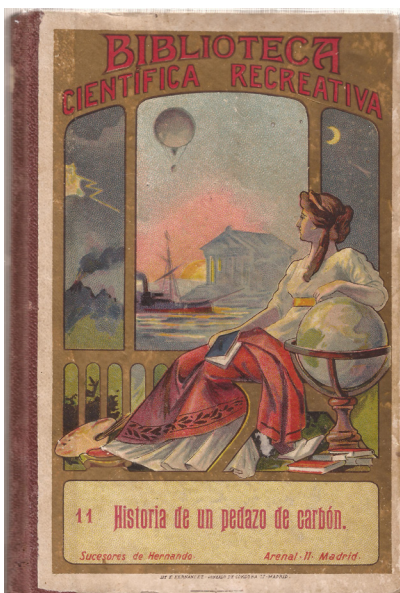
Mon pare es va subscriure al diari per tal d'aconseguir el col·leccionable, i recorde la seua satisfacció quan detectava la il·lusió amb què l'esperava portant sota el braç el diari i el fascicle setmanal. Me'ls vaig enquadrar i, ja de professor, l'he fet servir en més d'una ocasió per a mostrar als alumnes els avanços i l'evolució de les ciències.

La primitiva TV i la divulgació

En la dècada dels 60 va arribar la televisió; al canal inicial (TV1) se li va afegir lentament un segon (TVE2); tot era en blanc i negre fins que el color es va consolidar l'any 1978. En qualsevol cas, un món televisiu tan pobre en tecnologia com en oferta de programes.

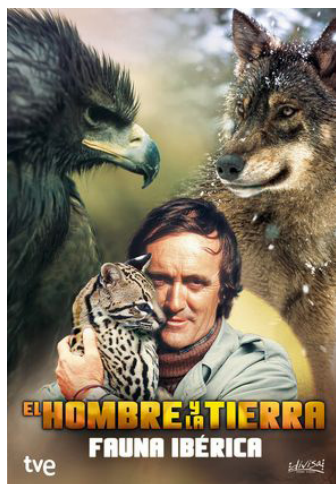
Malgrat la penúria imperant, en el segon centre de producció de programes de TVE, els estudis Miramar de Barcelona, es van fer els primers assajos de divulgació científica a través de la televisió: les sèries del geòleg i bioquímic català **Lluís Miravittles**, *Visado para el futuro* (1963-1965), *Las fronteras de la ciencia* (1966), *Misterios al descubierto* (1966-1970) o *La prehistoria del futuro* (1974).

De la primera de les sèries, anys més tard, el 1971, s'editaria el llibre homònim.

Luís Miravittles, en el plató i envoltat de maquetes.

Eixes sèries tindrien un complement d' excepció amb les dedicades a la fauna i guiades pel carisma i la veu inconfusible del burgalés **Félix Rodríguez de la Fuente**: *Fauna* (1968), *Planeta azul* (1970-1974), *El hombre y la Tierra* (1973-1980), tot completat amb la fabulosa col·lecció en fascicles *Enciclopedia Salvat de la Fauna* (1970-1973).

I, eixamplant l'àmbit de les ciències, la magna obra *Enciclopedia Salvat de la Ciencia*, en 20 volums, iniciada l'any 1968.

El mateix any en què a Alacant es va fundar el Centro de Estudios Universitarios (CEU), en el qual jo em matricularia l'any següent per estudiar la carrera de... Químiques!

Però, això, com diria **Rudyard Kipling**, és una altra història.

Això sí, per a molts de la meua generació van ser aquelles biografies de científics i novel·les d'aventures, aquells àlbums de cromos, enciclopèdies i programes divulgatius els que ens van dur a fer carreres de ciències i, en alguns casos, també a la docència o la divulgació.

1. A la Península, diferents marques de xocolata van editar també àlbums, però de temàtica més "popular" més que no pas de ciència ni amb autors de rellevància com els anteriors; van ser els casos d'Amatller, Batanga, Clavileño, La Cibeles, Lloveras, Loyola, Marcos Tonda, Nogueroles, Solsona, Torras o Valor (amb àlbums dedicats a "Trajes regionales", "Simbad el marino", "Silix, el cazador", i altres)..

amjasa
aigües municipals de xàbia, s.a.

Camí Cabanes, 88
Tel. 96 579 01 62 / Fax 96 579 38 81
Apart Postal, 56 · 03730 **Xàbia** (Alacant)
amjasa@amjasa.com

